

ترجیحات حساب‌برسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح مانده حساب‌ها و صورت‌های مالی

زهره حاجیها*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۰۷/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۰۹/۰۴

چکیده

ارزیابی دقیق ریسک ذاتی یکی از گام‌های مهم برای ارزیابی سطح ریسک حسابرسی توسط حساب‌برسان مستقل است که موجب کاهش ریسک عدم شکست در حسابرسی و ارائه اظهار نظر حسابرسی درست در حسابرسی مبتنی است. ارزیابی ریسک حسابرسی می‌تواند بر برنامه‌ریزی حسابرسی، طرح‌ریزی راهبردهای متعاقب حسابرسی و نتایج نهایی آن اثر بگذارد. استانداردهای حسابرسی ارزیابی ریسک ذاتی را در دو سطح کلی صورت‌های مالی و در سطح جزئی‌تر مانده هر حساب پیشنهاد می‌کنند. اما سؤال اساسی این است که آیا از نظر حساب‌برسان این دو طبقه هنگام ارزیابی ریسک ذاتی مستقل از هم هستند یا خیر، زیرا این ارتباط مستقیماً بر ارزیابی حساب‌برسان از ریسک ذاتی واحد تحت حسابرسی و در نهایت بر ارزیابی ریسک عدم کشف حسابرسی تأثیر خواهد داشت. در این راستا، این تحقیق به بررسی رابطه بین طبقات ریسک ذاتی می‌پردازد. نمونه تحقیق از حساب‌برسان عضو جامعه حسابداران رسمی ایران به‌طور تصادفی انتخاب و با استفاده از ابزار پرسشنامه اهمیت هر یک از عوامل تأثیرگذار بر طبقات ریسک ذاتی مورد سنجش قرار گرفت. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که رابطه مثبت معنی‌داری بین عناصر تأثیرگذار بر طبقات ریسک ذاتی وجود دارد، هرچند این رابطه نسبتاً ضعیف است ولی تفاوت معنی‌داری بین عوامل مؤثر بر این دو طبقه ریسک ذاتی از نظر حساب‌برسان وجود دارد. ضمناً در محیط حرفه‌ای حسابرسی ایران، حساب‌برسان ارزیابی سطح مانده حساب‌ها را به ارزیابی در سطح کلیت صورت‌های مالی برای ارزیابی ریسک ذاتی ترجیح می‌دهند. نتایج این تحقیق می‌تواند در تشخیص عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی در هر دو سطح و هم‌ینطور توجه به رابطه بین این عوامل در محیط حسابرسی ایران به حساب‌برسان مستقل یاری رساند.

واژه‌های کلیدی: مدل ریسک حسابرسی، ریسک ذاتی، سطح صورت‌های مالی، سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده.

---

* استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق (قیام دشت)، نویسنده اصلی و مسئول مکاتبات.

۱- مقدمه

وظیفه اصلی حسابرسی، اظهار نظر درباره مطلوب (منصفانه) بودن صورت‌های مالی است. این موضوع از طریق توجه به اصول پذیرفته شده حسابداری به‌عنوان معیار و استفاده از استانداردهای حسابرسی برای انجام صحیح و کامل حسابرسی، حاصل می‌گردد. فرایند حسابرسی زمانبر و پر هزینه است. با پیدایش فناوری اطلاعات، هم‌اکنون بسیاری از رویدادها بدون مستندات کاغذی و به‌صورت الکترونیکی ثبت می‌شوند. اگر حسابرس نتواند وظایف حسابرسی را بر طبق معیارهای حسابرسی صحیح انجام دهد و گزارش با اظهار نظر نادرست ارائه نماید، به این وضعیت قصور (شکست) حسابرسی^۱ گفته می‌شود. بیانیه استاندارد حسابرسی شماره ۴۷ و دستورالعمل حسابرسی سازمان حسابرسی، مدلی مفهومی ارائه کرده که حسابرسان را قادر می‌سازد تا احتمال شکست در حسابرسی را که به آن ریسک حسابرسی می‌گویند، تحت کنترل درآورند. برای این منظور حسابرسان از مدل سنتی ریسک حسابرسی استفاده می‌کنند، اما بدلیل کیفی بودن مولفه‌های ناظر بر ریسک حسابرسی عملاً ارزیابی ریسک توسط حسابرسان به‌صورت یک فرایند قضاوت حرفه‌ای درآمده است. حسابرسی مبتنی بر ریسک پاسخ گسترده‌ای به تقاضا برای حسابرسی اثربخش و کارا پس از رسوایی‌های سال‌های اخیر در سراسر جهان بوده است. نقطه شروع برای رویکرد حسابرسی مبتنی بر ریسک تعیین سطح کلی ریسک است که حسابرس هنگام بیان اظهار نظر حسابرسی درباره صورت‌های مالی آماده پذیرش آن است.

ارزیابی حسابرسان از ریسک حسابرسی می‌تواند بر طرح‌ریزی راهبردهای متعاقب حسابرسی نیز اثر گذارد. در مرحله اصلی برنامه‌ریزی حسابرسی، ارزیابی نامناسب ریسک حسابرسی ممکن است منجر به توزیع نادرست و ناکارآمد منابع یا نتایج غیر اثربخش حسابرسی گردد (بدارد و گراهام، ۲۰۰۲: ۴۱؛ هلیار و همکاران، ۱۹۹۶: ۴۸؛ خورانا و رامان، ۲۰۰۴: ۴۸۰؛ کریشنان و کریشنان، ۱۹۹۷: ۵۴۱؛ لا، ۲۰۰۸: ۱۶۲).

ترجیحات حسابرسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۲۱

استانداردهای حسابرسی ایران نیز بر ارزیابی ریسک حسابرسی در مراحل مختلف حسابرسی تاکید دارند (کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی، ۱۳۸۶). مدل ریسک حسابرسی دارای سه عنصر اساسی است که شامل ریسک حسابرسی، ریسک ذاتی و ریسک کنترل می‌باشد. نتایج برخی از تحقیقات نشان می‌دهد که ارزیابی جداگانه ریسک‌های ذاتی و کنترل می‌تواند منجر به ارزیابی دقیق‌تر ریسک گردد. از سوی دیگر برخی از محققین در حوزه ریسک حسابرسی نیز معتقدند ریسک‌های ذاتی و کنترل دارای ارتباط درونی و هم‌پوشانی با یکدیگر هستند. از سوی دیگر عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی نیز ممکن است برای حسابرسان روشن نباشد. از اینرو هدف اساسی در این تحقیق بررسی رابطه بین اجزای مختلف ریسک ذاتی است. تا مشخص گردد که حسابرسان ایرانی قادر به تفکیک عناصر درونی این ریسک هستند یا خیر. هدف دوم تحقیق نیز مشخص ساختن روش ارزیابی ریسک ذاتی در محیط حرفه‌ای ایران است. نتایج تحقیق می‌تواند سازگار با نتایج تحقیقات جهانی به ارزیابی دقیق‌تر ریسک ذاتی توسط حسابرسان در محیط حسابرسی ایران کمک نماید.

۲- مرور چارچوب نظری و پیشینه تحقیق

استانداردگذاران اعتقاد دارند که فرایند ارزیابی ریسک به‌عنوان چهارچوب محوری، کیفیت حسابرسی و اثربخشی کل حسابرسی را ارتقاء خواهد داد و منتج به یک تغییر ضروری در عملیات حسابرسی می‌شود (بل و همکاران، ۲۰۰۵). یافته‌های بلی و همکاران (۲۰۰۸: ۴۱)، کلبرت و آلدنمن (۱۹۹۶: ۳۹) و بدارد و همکاران (۱۹۹۹: ۵۰۲) نیز نشان می‌دهد که ارزیابی ریسک بر ماهیت، زمانبندی و محتوای رویه‌های حسابرسی تأثیر می‌گذارد. مدت زمان اجرا و تکمیل عملیات حسابرسی نیز بر به موقع بودن اطلاعات مالی ارائه شده شرکت و در نتیجه بر مربوط بودن آن اثر می‌گذارد.

گرچه تحقیقات مختلف نشان می‌دهد که اجرای حسابرسی مبتنی بر ریسک در ایران همواره با موانعی روبرو بوده است (خداداد، ۱۳۷۳؛ اطیایی، ۱۳۷۶؛ نجات، ۱۳۷۸؛

۲۲ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

فرصتی، ۱۳۸۱؛ خطیری، ۱۳۸۴). اولین گام در اجرای حسابرسی مبتنی بر ریسک ارزیابی ریسک عدم کشف می‌باشد که خود وابسته به سایر ریسک‌هاست یکی از مهم‌ترین این ریسک‌ها ریسک ذاتی است.

استانداردهای حسابرسی ارزیابی ریسک را بر اساس مدل ریسک حسابرسی^۱ (ARM) در هر پروژه حسابرسی مستقل الزام می‌کنند. مدل ریسک حسابرسی به شرح زیر است (کمیته تجدید نظر دستورالعمل حسابرسی، ۱۳۷۹):

ریسک عدم کشف × ریسک کنترل × ریسک ذاتی = ریسک حسابرسی

$$AR=IR*DR*CR$$

در استاندارد حسابرسی شماره ۲۰ "هدف و اصول کلی حسابرسی صورت‌های مالی" بند ۲۰ ریسک یا خطر ذاتی به این صورت تعریف شده است: "خطر ذاتی" یعنی آسیب‌پذیری یک ادعا در مقابل تحریفی که بتواند به تنهایی یا در مجموع با تحریف‌های دیگر، بااهمیت باشد؛ با این فرض که هیچ‌گونه کنترل داخلی برای آن وجود ندارد.

با اینکه مدل ریسک هر سه نوع ریسک را مجزا از هم فرض می‌کند، اما ریسک‌های ذاتی و کنترل در درون شرکت قرار می‌گیرند در حالیکه ریسک عدم کشف به حسابرسان بستگی دارد. میزان آزمون‌های محتوای انجام شده به وسیله حسابرسان تابعی از ارزیابی سطح ریسک کنترل و ریسک ذاتی در داخل شرکت است (لا، ۲۰۰۸: ۱۶۴). این دو ریسک در زمره مسئولیت مدیریت هستند و بیانگر ریسک سیستم اطلاعاتی می‌باشند (ووستمان، ۲۰۰۵). همچنین ترکیب مؤلفه‌های ریسک ذاتی و ریسک کنترل (IR×CR) به‌عنوان "ریسک واحد حسابرسی"^۲ نیز مورد اشاره قرار می‌گیرد، زیرا این مؤلفه‌ها ریسکی را بیان می‌دارند که ممکن است قبل از حسابرسی وجود داشته باشد و به‌طور مستقل از حسابرسی وجود دارد و بنابراین قابل کنترل توسط حسابرسان نمی‌باشند. آن‌ها برای حسابرسی برونزا هستند (بلومفیلد، ۱۹۹۵). تحقیقات نشان می‌دهد

---

1. Audit Risk Model

2. Auditee Risk

ترجیحات حسابرسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۲۳

شکست در ارزیابی مناسب ریسک ذاتی یک عامل مشترک اصلی برای حسابرسی‌های ناکارا و غیر اثر بخش می‌باشد و یک عامل مهم در شکست (قصور) های حسابرسی سابق بوده است (ولیع، ۲۰۰۴: ۱۹۷).

۲-۱- عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی

عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در ادبیات تحقیق مربوط به این حوزه معرفی شده است، به‌عنوان مثال طبق طبقه‌بندی هلییار و همکاران (۱۹۹۶) عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی به دو طبقه "سطح صورت‌های مالی" و "سطح مانده حساب‌ها" مطابق مقیاس تأثیرپذیری^۲ تقسیم شدند. سطح صورت‌های مالی به معنی ریسکی است که کلیت صورت‌های مالی واحد تجاری هدف ممکن است خطای با اهمیت یا تقلب داشته باشد. سطح مانده حساب به معنای عوامل ریسک که در آن‌ها حساب خاص واحدهای اقتصادی هدف تحریف عمده‌ای داشته باشند، می‌باشد. در استانداردهای حسابرسی ایران و آمریکا و استانداردهای بین‌المللی نیز این تقسیم‌بندی ارائه شده است.

به‌منظور شناسایی ریسک ذاتی، حسابرسان باید اطلاعات درباره جنبه‌های مختلف واحد اقتصادی تحت حسابرسی و تجارت آن کسب کنند یا اطلاعات خود را به روزرسانی کنند (دفلی اس^۳ و همکارانش ۱۹۹۰ به نقل از خوروات، ۲۰۰۸).

حسابرس سطح ریسک ذاتی را با توسعه دانش از تجارت و صنعت واحدهای تجاری با بازرسی کاربرگ‌های حسابرسی سال‌های قبل و با انجام رویه‌های تحلیلی ارزیابی می‌کند (آبرما^۴، ۲۰۰۲).

ولیع (۲۰۰۴: ۲۰۳) به هدف شناسایی عناصر ویژه صنعت صورت‌های مالی بیمه‌گران^۵

-
1. Financial statement level and account remaining sum level
  2. Influenced scale
  3. Defliese
  4. Abrema
  5. Insurers

۲۴ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

بلند مدت آفریقای جنوبی که به‌طور بالقوه بالاترین سطح ریسک ذاتی را دارا هستند، در تحقیقی با مطالعه اکتشافی ادبیات عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی را مشخص نمود. تحقیق او نشان می‌دهد که بدهی‌های سیاسی^۱ و سود مالیاتی حاصل از فعالیت‌های بیمه بلند مدت به‌طور بالقوه در معرض سطح بالاتر ریسک ذاتی با اهمیت نسبت به سایر عناصر خاص صنعت صورت‌های بیمه گران بلند مدت هستند.

ولیق (۲۰۰۴: ۲۱۱) معتقد است بسیاری از عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی برای همه شرکت‌ها عمومی هستند. وجه نقد تقریباً در همه شرکت‌ها است، که به خاطر ماهیت مطلوب و قابلیت انتقال بالای آن در معرض ریسک بالای سرقت، صرف نظر از نوع تجارت شرکت یا صنعتی که در آن فعالیت می‌کند، می‌باشد (SAICA ۱۹۹۶): پارگراف ۰۹). جنسون^۲ (۱۹۸۷) نتیجه‌گیری می‌کند که ارزیابی ریسک ذاتی یک بخش مهم برنامه‌ریزی حسابرسی می‌باشد. نتایج تحقیق او به‌وسیله هافتون و فوگارتی^۳ (۱۹۹۱) که نشان دادند که ارزیابی ریسک ذاتی در ارزیابی ریسک تحریف در صورت‌های مالی مهمتر از آن است که قبلاً شناسایی گردیده بود، حمایت می‌شود. آن‌ها نتیجه‌گیری خود را بر مبنای تحقیق انجام شده در USA و UK و آفریقای جنوبی در سال ۱۹۹۱ قرار می‌دهند.

ریسک ذاتی در سطح صورت مالی ریسک‌هایی را که برای همه مانده‌های حساب و طبقات معاملات فراگیر هستند، شامل می‌شود و اغلب مربوط به ماهیت ذاتی صاحبکار و تجارت آن، همراه صنعت و بازارها و محیط‌هایی که در آن، فعالیت می‌کند، می‌شود (ویتینگتون و پنی، ۱۳۷: ۲۰۰۱) یکی از ریسک‌های ذاتی در این سطح، ریسک‌های مربوط به تداوم فعالیت یک واحد اقتصادی می‌باشد. ارزیابی‌های ریسک ذاتی در این سطح برای تصمیم‌گیری درباره اینکه آیا حسابررس باید یک صاحبکار را مبتنی بر وضعیت و ریسک آن حفظ کند یا نه و همچنین برای فراهم کردن یک دیدگاه کلی

---

1. Policy liabilities
2. Jehnson
3. Fogarty and Houghton

ترجیحات حساب‌برسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۲۵

درباره ریسک‌های ذاتی در سطح مانده حساب استفاده می‌شود. (پیترز و همکاران^۱، ۱۹۸۱: ۳۶۱) پیترز و همکاران (۳۶۷: ۱۹۸۹) شواهد قوی یافتند که حساب‌برسان در نهایت ارزیابی ریسک ذاتی را در سطح حساب انجام می‌دهند (به نقل از ولیق، ۲۰۰۴: ۱۹۹).

SAS شماره ۴۰۵ (SAICA ۱۹۹۶: پارگراف ۰۹) بیان می‌کند که سطح ادعای حساب به‌طور بالقوه به‌وسیله تعداد زیادی عوامل که شامل موارد زیر می‌شود، تأثیر می‌پذیرند (ولیق، ۲۰۰۴: ۱۹۹).

ووستمان (۲۰۰۴) بیان می‌دارد که عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی شامل مواردی است: ۱- جریان دارایی^۲ ۲- روش ارزیابی ایجاد شده طبق مفروضات حسابداری ۳- شرایط اقتصادی عمومی ۴- توسعه فنی.

تحقیقات جانسون (۱۹۸۷) و مسیر و آستن (۲۰۰۰) نیز از عوامل مورد فوق پشتیبانی می‌کند. عواملی که ریسک‌های ذاتی را منعکس می‌کنند شامل انتقال (تغییرپذیری) دارایی‌ها، روش‌های ارزیابی که وابسته به مفروضات زیاد و غیرواقعی هستند، موقعیت اقتصادی عمومی، و توسعه تکنولوژیکی.

کستر و همکاران^۳ (۲۰۰۰) ایجاد خطا و فرایند کشف را توصیف می‌کنند و این که چگونه تحریف‌ها به‌عنوان نتیجه عوامل ریسک ذاتی و کنترل رخ می‌دهد. برای مثال، تحریف‌های با اهمیت ممکن است ناشی از ریسک‌های ذاتی مانند قضاوت‌های پیچیده باشد (مثلاً کهنگی یک محصول با تکنولوژی بالا) (آستن و همکاران، ۲۰۰۰).

کراتزفلتز و والاس^۴ (۱۹۸۶ و ۱۹۹۵) دریافتند که ریسک‌های ذاتی که به‌وسیله حساب‌برسان شناسایی می‌شود، قدرت توضیح دهنده در تشریح نرخ خطاهای حسابداری را دارد. آن‌ها فهرستی از ۱۶۶ شاخص ریسک را آزمون کردند که در یک جدول پنج طبقه‌ای ارائه شدند. هریک از سه طبقه ریسک ذاتی (مزیت‌های مدیریتی،

---

1 Peters et al.
2. Asset flow
3. Caster et al.
4. KreutzFeldt and Wallace

۲۶ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

یکپارچگی مدیریت و وضعیت مالی شرکت) در توضیح دادن و نوع تحریف‌ها با اهمیت بود. اما همه عوامل ریسک ذاتی انفرادی در درون یک طبقه با اهمیت نبودند (آستن و همکاران، ۲۰۰۰).

آستن و همکاران (۲۰۰۰) در مطالعه خود روی محیط حسابرسی نروژ از ۳۷ عامل ریسک را استفاده نمودند. عوامل ریسک ذاتی به سه طبقه کلی گروه‌بندی شد: مشخصه‌های مدیریت، مشخصه‌های عملیاتی و صنعت و مشخصه‌های حسابداری و حسابرسی پروژه.

در تحقیقی که درباره شناخت و برداشت حساب‌برسان از عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در انگلیس انجام شد، مشخص گردید که حساب‌برسان انگلیسی فقط ۱۲ عامل از عوامل ریسک ذاتی را در سطح صورت‌های مالی درست شناسایی کرده بودند (هلییار، ۱۹۹۴) در حالی که در تحقیق مشابه در ایران (وحیدی الیزی، ۱۳۸۳) مشخص شد که حساب‌برسان ایرانی ۱۶ عامل از ۱۷ عامل را در طبقه درست خود در سطح صورت‌های مالی طبقه‌بندی نمودند. اما در سطح مانده حساب‌ها حساب‌برسان انگلیسی بهتر عمل نمودند. حساب‌برسان ایرانی ۱۵ عامل ریسک ذاتی را جزو عوامل ریسک کنترل طبقه‌بندی نمودند. در این تحقیق برخی یافته‌ها شامل شاخص‌های ثبات مالی و نرخ تغییر مدیران، عدم قبول تعدیلات حساب‌برسان به وسیله مدیریت، تأمین مخارج و پرداخت تعهدات با تحقیق مشابه استرالیایی همخوانی داشت (مونرو، ۱۹۹۳). یافته‌های این تحقیق همچنین با یافته‌های هلییار (۱۹۹۴)، مونرو (۱۹۹۳)، دیرسمیس و همکاران (۱۹۹۳) و پیترز (۱۹۹۰) مبنی بر این که حساب‌برسان در تشخیص عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی از عوامل مؤثر بر ریسک کنترل مشکل دارند همخوانی دارند.

۳- روش شناسی تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی و روش تحقیق از نوع همبستگی و پیمایشی است. ابزار

ترجیحات حساب‌رسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۲۷

گردآوری اطلاعات پرسشنامه است. برای اندازه‌گیری درجه ارزیابی حساب‌رسان از ریسک ذاتی، عوامل تأثیرگذار بر این ریسک طبق ادبیات حسابرسی استخراج گردیده است (چنگ و همکاران، ۲۰۰۷). سپس عواملی که در فهرست فوق موجود نبود از استانداردهای حسابرسی ایران و دستورالعمل حسابرسی سازمان حسابرسی (۱۳۷۹) استخراج و به فهرست فوق اضافه شده است.

عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی طبق طبقه‌بندی هلییار و همکاران (۱۹۹۶) و همینطور مطابق استانداردهای ایران و استاندارد بین‌المللی (استاندارد حسابرسی شماره ۲۰؛ دستورالعمل حسابرسی سازمان حسابرسی، ۱۳۷۹؛ استاندارد بین‌المللی شماره ۲۰۰/۳۱۵) به دو طبقه "سطح صورت‌های مالی" و "سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده" تقسیم شدند. سطح صورت‌های مالی به معنی ریسکی است که کلیت صورت‌های مالی واحد تجاری هدف ممکن است خطای با اهمیت یا تقلب داشته باشد. سطح مجموع مانده حساب به معنای عوامل ریسک که در آن‌ها حساب خاص واحدهای اقتصادی هدف تحریف عمده‌ای داشته باشند، می‌باشد. در مجموع با تلخیص و طبقه‌بندی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی ۲۵ عامل مؤثر مشخص شد که ۱۷ مورد در گروه سطح صورت‌های مالی و مابقی در گروه سطح مانده حساب‌ها قرار داده شد و به حساب‌رسان برای ارزیابی ارائه گردید (عوامل مؤثر بر ریسک به تفکیک دو سطح در پیوست الف ارائه شده است).

۳-۱- سؤالات و فرضیه‌های تحقیق

بر اساس ادبیات بررسی شده در حوزه ریسک حسابرسی پیشنهادی مدل ریسک حسابرسی سؤالات اساسی که مطرح می‌گردد به شرح زیر است:

- آیا در محیط حسابرسی ایران و از نظر خبرگان ریسک حسابرسی رابطه‌ای بین عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح مانده حساب‌ها و در سطح صورت‌های مالی

۲۸ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

وجود دارد یا از نظر حسابرسان ایرانی این دو سطح مستقل از یکدیگرند؟
• آیا در محیط حسابرسی ایران تفاوت معنی‌داری بین عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح مانده حساب‌ها و در سطح صورت‌های مالی وجود دارد یا خیر؟
• از نظر حسابرسان ایرانی ارزیابی ریسک از کدام روش مناسب‌تر است؟
ارزیابی در سطح مانده حساب‌ها یا ارزیابی در سطح صورت‌های مالی؟
بر این اساس سه فرضیه به شرح زیر مطرح می‌گردند:

۱. رابطه معنی‌داری بین عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح صورت‌های مالی و عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده وجود دارد.
۲. از نظر حسابرسان مستقل تفاوت معنی‌داری بین عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح صورت‌های مالی و در سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده وجود دارد.
۳. حسابرسان مستقل ارزیابی ریسک ذاتی از طریق ارزیابی در سطح مانده حساب‌ها را به ارزیابی از طریق سطح صورت‌های مالی ترجیح می‌دهند.

۲-۳- جامعه و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش اعضای جامعه حسابداران رسمی ایران شامل ۹۵۵ نفر می‌باشد که به دو گروه اعضای شاغل در سازمان حسابرسی (۲۶۱ نفر) و شاغل در مؤسسات حسابرسی خصوصی (۶۹۴ نفر) تقسیم می‌گردند، که اسامی اعضای فوق از سایت جامعه استخراج و نمونه‌گیری تصادفی بر این اساس انجام شده است. حجم نمونه بر اساس فرمول کاکران به شرح رابطه ۱ بدست آمده است:

$$n = \frac{N * Z^2 * \alpha / 2 * P * Q}{N * d^2 + Z^2 * \alpha / 2 * P * Q} \quad (1)$$

که در آن:

N: حجم جامعه، n: حجم نمونه، d: خطای مطلق برابر ۰.۰۱، P: نسبت برابر ۰.۰۵
 $Z_{\alpha/2}$ ، $Q=1-P$ در اینجا ۱.۶۴ یعنی صدک نودم از توزیع نرمال در نظر گرفته می‌شود. بر این اساس تعداد نمونه آماری برابر است با:

$$n = \frac{955(1.64^2) * 0.25}{955(0.1^2) + (1.64)^2 * 0.25} \approx 63 \quad (2)$$

بر این اساس تعداد نمونه ۷۰ نفر حسابرس در نظر گرفته شد و از این تعداد ۶۴ نفر به پرسشنامه‌های ارسالی پاسخ دادند.

۳-۳- طراحی ابزار تحقیق و آزمون روایی و پایایی آن

برای افزایش اعتبار^۱ ابزار تحقیق، پرسشنامه اولیه با نظر سه تن مدیر ارشد و مدیر(خبره در حوزه ریسک حسابرسی ایران) که دو نفر از سازمان حسابرسی و یک نفر از مؤسسات معتمد بورس و استاد دانشگاه در حوزه حسابرسی بودند، تعدیل، تدوین و بازنگری گردید و سپس برای اعضای نمونه تحقیق ارسال شد. از هر یک از حسابرسان خواسته شد تا میزان اهمیت هر عامل را بر ریسک ذاتی و کنترل در طبقات فرعی مربوطه مطابق طیف ۵ نقطه‌ای لیکرت(خیلی کم، کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد) ارزیابی نمایند. در بخش دوم پرسشنامه از حسابرسان خواسته شد که روشی را که در عمل برای ارزیابی ریسک ذاتی در پروژه‌های حسابرسی مورد استفاده قرار می‌دهند، مشخص کنند. برای این منظور از آن‌ها خواسته شد که پاسخ دهند آیا این ارزیابی را از طریق مانده حساب‌ها و یا کل صورت‌های مالی و یا هر دو روش انجام می‌دهند. برای آزمون پایایی^۲ ابزار تحقیق از آزمون آلفای کرونباخ^۳ برای ۳۰ پرسشنامه استفاده شده است. جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که برای ۲۸ پرسشنامه معتبر و ۲۵ پرسش، مقدار آلفا بیش از ۰.۷۶ بدست آمده است(بالای ۰.۷۵) که در مطالعات علوم انسانی بیانگر پایایی بالا می‌باشد.

---

1. Validity
2. Reliability
3. Cronbach's Alpha

۳۰ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

جدول ۱- نتایج آزمون پایایی پرسشنامه

تعداد اقلام	آلفای کرونباخ
۲۵	۰.۷۶۷

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

۴- تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

۴-۱- آمار توصیفی نمونه تحقیق

همان‌گونه که گفته شد نمونه تحقیق متشکل از ۶۴ نفر از حساب‌برسان عضو جامعه حسابداران رسمی ایران شاغل در سازمان حسابرسی یا مؤسسات خصوصی می‌باشد. اطلاعات مربوط به سوابق کاری نمونه تحقیق به شرح جدول زیر است.

جدول ۲- سوابق کاری نمونه تحقیق در حوزه حسابرسی و حسابداری

آماره توصیفی	سابقه کار در حوزه حسابرسی مستقل	سابقه کار به‌عنوان مدیر یا شریک حسابرسی	سابقه کار در حوزه حسابداری	سابقه کار در حوزه حسابرسی داخلی
تعداد پاسخ‌ها (معتبر)	۵۸	۴۸	۵۴	۵۲
عدم پاسخ	۶	۱۶	۱۰	۱۲
میانگین	۲۰.۶۳۷۹	۹.۳۸۵۴	۴.۱۶۶۷	۱.۰۶۷۳
میانه	۲۰.۰۰	۵.۵	۱.۵	۰.۰۰
مد	۳۰.۰۰	۳.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
انحراف معیار	۸.۸۱۵۲۵	۹.۸۶۲۵	۷.۶۶۹۴۷	۳.۰۸۷۰۲
واریانس	۷۷.۷۰۹	۹۱.۸۹۶	۵۸.۸۲۱	۹.۵۳۰
دامنه تغییرات	۳۵.۰۰	۳۱.۰۰	۳۷.۰۰	۲۰.۰۰
حداقل	۱.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰	۰.۰۰
حداکثر	۳۶.۰۰	۳۱.۰۰	۳۷.۰۰	۲۰.۰۰

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

ترجیحات حسابرسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۳۱

همان‌گونه که از جدول ملاحظه می‌شود متوسط سوابق کاری حسابرسان در حوزه حسابرسی حدود ۲۰ سال است. اما در سایر حوزه‌های مرتبط یعنی حسابداری و حسابرسی داخلی به ترتیب ۴ و ۱ سال می‌باشد. این موضوع از این جهت دارای اهمیت است که ریسک ذاتی در زمره ریسک‌های واحد مورد رسیدگی طبقه‌بندی می‌شود نه ریسک‌های وابسته به حسابرسی. از اینرو سوابق پیشین حسابرسان مستقل در حوزه حسابداری و حسابرسی داخلی می‌تواند در نحوه ارزیابی اهمیت این ریسک تأثیرگذار باشد (بلومفیلد، ۱۹۹۵؛ ووستمان، ۲۰۰۵؛ لا، ۲۰۰۸: ۱۶۲).

جدول شماره ۳ بیانگر فراوانی و درصد فراوانی های سوابق حرفه‌ای و تحصیلی حسابرسان است.

جدول ۳- سوابق حرفه‌ای و تحصیلی حسابرسان

	آماره توصیفی	درصد خالص	فراوانی
نوع مؤسسه متبوع حسابرسان	مؤسسات حسابرسی خصوصی	۵۳.۱	۳۴
	سازمان حسابرسی	۴۶.۹	۳۰
	کل	۱۰۰	۶۴
تحصیلات	لیسانس	۵۹.۳	۳۵
	فوق لیسانس	۳۹.۰	۲۳
	دکترای	۱.۷	۱
	کل	۱۰۰	۵۹
	عدم پاسخ		۵
	کل		۶۴

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

مطابق جدول ۳ حدود ۵۳ درصد حسابرسان در نمونه تحقیق، در مؤسسات خصوصی و مابقی در سازمان حسابرسی شاغل هستند. از سوی دیگر ۵۹ درصد دارای تحصیلات کارشناسی و ۳۹ درصد کارشناسی ارشد و ۲ درصد دکترای می‌باشند. اکثر

۳۲..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

حسابرسان نیز در رشته حسابداری تحصیل کرده اند.

ارزیابی‌های حسابرسان برای هر یک از عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی در سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده و صورت‌های مالی در پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت از ۱ تا ۵ نمره گذاری شد و برای بدست آوردن نمره هر طبقه فرعی در ریسک‌های ذاتی و کنترل امتیازات عوامل مربوط در آن طبقه جمع شد. در طبقه سطح صورت‌های مالی ۱۷ عامل و در طبقه سطح مانده حساب‌ها ۸ عامل طبقه‌بندی شده است. بنابراین کمترین امتیاز ممکن در طبقه اول ۱۷ و بیشترین امتیاز ممکن ۸۵ است (پیوست الف را ملاحظه فرمایید).

۴-۲-آزمون فرضیات تحقیق

سطح اندازه‌گیری همه متغیرهای تحقیق از نوع فاصله ای است و فرضیه اول از نوع رابطه‌ای و همبستگی، فرضیه دوم از نوع آزمون تفاوت معنی‌دار بین دو نمونه و فرضیه سوم از نوع توصیفی است. در ادامه نتایج آزمون هر یک از فرضیات تحقیق ارائه می‌شود:

۴-۲-۱-آزمون فرضیه اول تحقیق

فرضیه اول تحقیق به شرح زیر است:

رابطه معنی‌داری بین عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح صورت‌های مالی و عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده وجود دارد. سطح اندازه‌گیری همه متغیرهای تحقیق از نوع فاصله ای است و فرضیه اول از نوع رابطه‌ای و همبستگی است، لذا برای آزمون این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

جدول شماره ۴ بیانگر آماره‌های همبستگی پیرسون متغیر "سطح صورت‌های مالی" و "سطح مانده حساب‌ها" می‌باشد. در جدول فوق چون سطح معناداری ۰.۰۱۳ است و کمتر از ۰.۰۵ است، رابطه معنی‌داری بین دو متغیر "سطح صورت‌های مالی" و "مانده حساب‌ها" در ارزیابی ریسک ذاتی وجود دارد. ضریب همبستگی برابر ۰.۳۲ است که

ترجیحات حسابرسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۳۳

بیانگر رابطه ضعیف (زیر ۰.۵) و مثبت بین عناصر دو گروه می‌باشد. بنابراین به عقیده حسابرسان ایرانی بین عوامل مؤثر بر این دو طبقه در ارزیابی ریسک ذاتی رابطه وجود دارد و فرضیه اول تحقیق تأیید می‌شود.

جدول ۴- نتایج ضریب همبستگی پیرسون

طبقات ریسک ذاتی		آماره های همبستگی پیرسون
سطح مانده حساب‌ها	سطح صورت‌های مالی	
۰.۳۲۶	۱	ضریب همبستگی پیرسون
۰.۰۱۳		سطح معنی‌داری (دو دامنه)
۵۷	۵۸	تعداد پاسخ‌ها

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

۴-۲-۲-۴- آزمون فرضیه دوم تحقیق

فرضیه دوم تحقیق به شرح زیر است:

از نظر حسابرسان مستقل تفاوت معنی‌داری بین عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح صورت‌های مالی و در سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده وجود دارد. به‌طور اولیه فرض می‌شود که دو گروه عوامل مؤثر بر سطح صورت‌های مالی و سطح مانده حساب‌ها از یکدیگر مستقل هستند، بنابراین چون تفاوت معنی‌دار مورد آزمون در دو گروه مستقل قرار می‌گیرد، از آزمون t مستقل^۱ برای آزمون فرضیه دوم تحقیق استفاده شده است. نتایج آزمون آماری در جداول ۵ و ۶ ارائه شده است:

۳۴ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

جدول ۵- آماره های توصیفی دو طبقه برای ریسک ذاتی

آماره‌ها	طبقات ریسک ذاتی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین خطای استاندارد
عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی	سطح صورت‌های مالی	۵۸	۶۴.۷۴۱۴	۷.۱۹۲۹۸	۰.۹۴۴۴۸
	سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده	۶۳	۳۰.۳۴۹۲	۰.۲۹۹۲	۰.۷۵۹۷

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۶ نتایج آزمون لیون^۱ و آزمون t مستقل را برای ریسک ذاتی نشان می‌دهد:

جدول ۶- نتایج آزمون لیون و آزمون t مستقل

آزمون t برای برابری میانگین‌ها						آزمون لیون برای برابری واریانس‌ها		نتایج همسانی واریانس‌ها	
۹۵٪ فاصله اطمینان	انحراف معیار	متوسط اختلاف	معنی‌دا ری (دو دامنه)	درجه آزادی	T آماره	معنی داری	F آماره	واریانس گروه‌ها همگن است	ریسک ذاتی
۳۶.۷۷۴۹	۳۲.۰۰۹۵	۱.۲۰۳۳۲	۳۴.۳۹۲۲	۰	۱۱۹	۲۸.۵۸۱	۰.۰۲۴	۵.۲۵	۳
۳۶.۷۹۳۹	۳۱.۹۹۰۵	۱.۲۱۲۱	۳۴.۳۹۲۲	۰	۱۱۱.۶۴۹	۲۸.۳۷۴			واریانس گروه‌ها همگن نیست

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

در سمت راست جدول ۶ مربوط به آزمون لیون اگر سطح معنی‌داری کمتر از ۰.۰۵٪ باشد یعنی واریانس گروه‌ها ناهمگن است. در این جا $\text{sig} = ۰.۰۲۴$ است. بنابراین ردیف دوم از سمت چپ جدول ۶ که معرف ناهمگنی واریانس گروه‌ها است مورد

1. Levene's Test

ترجیحات حساب‌برسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۳۵

ارزیابی قرار می‌گیرد. چون سطح معنی‌داری در این بخش برابر ۰.۰۰ بوده و بنابراین کوچکتر از خطای ۵٪ است، تفاوت معنی‌داری بین عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح صورت‌های مالی و در سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده وجود دارد و فرضیه دوم تحقیق نیز تأیید می‌گردد.

۴-۲-۳- آزمون فرضیه سوم تحقیق

فرضیه سوم تحقیق به شرح زیر است:

حساب‌برسان مستقل ارزیابی ریسک ذاتی از طریق ارزیابی در سطح مانده حساب‌ها را به ارزیابی از طریق سطح صورت‌های مالی ترجیح می‌دهند.
برای آزمون این فرضیه از آمار توصیفی استفاده شده است. در پرسشنامه از حساب‌برسان پرسیده شده بود: در ارزیابی ریسک ذاتی کدام روش مناسب‌تر است؟ نتایج پاسخ‌های حساب‌برسان به این سؤال در جدول ۷ و نمودار ۱ مشخص شده است.

جدول ۷- روش ارزیابی ریسک ذاتی

روش ارزیابی	فراوانی	درصد خالص
ارزیابی سطح مانده حساب‌ها و معاملات	۳۴	۵۴.۸
ارزیابی سطح صورت‌های مالی	۲۰	۳۲.۳
هر دو سطح ارزیابی می‌شود	۸	۱۲.۹
کل	۶۲	۱۰۰
عدم پاسخ	۲	
کل	۶۴	

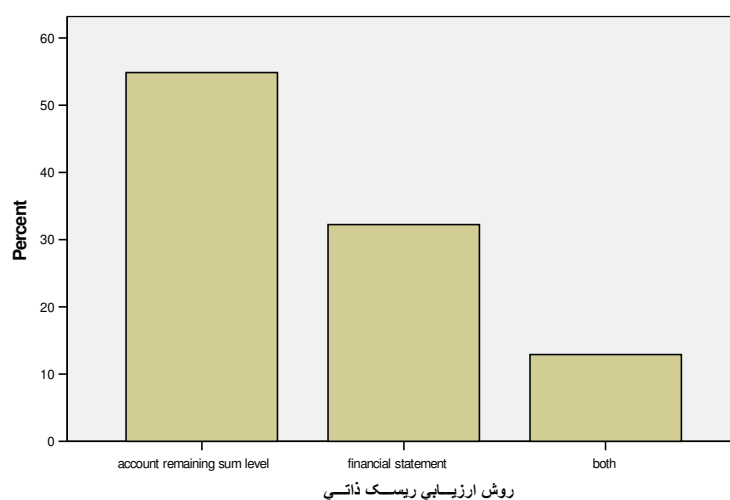
*منبع: یافته‌های پژوهشگر

همان‌گونه که در این جدول ملاحظه می‌شود حدود ۵۵ درصد حساب‌برسان ریسک ذاتی را از طریق عوامل مؤثر بر سطح مانده حساب‌ها ارزیابی می‌کنند و ۳۲ درصد نیز این ارزیابی را از طریق عوامل مؤثر بر سطح کلیت صورت‌های مالی انجام می‌دهند و تنها ۸ درصد هر دو سطح را برای ریسک ذاتی انجام می‌دهند. بنابراین فرضیه سوم

۳۶..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

تحقیق نیز تأیید می‌شود. یعنی حسابرسان مستقل ارزیابی ریسک ذاتی از طریق ارزیابی در سطح صورت‌های مالی را به ارزیابی از طریق سطح مانده حساب‌ها ترجیح می‌دهند. نمودار ۱- روش ارزیابی ریسک ذاتی توسط حسابرسان در محیط حسابرسی ایران

روش ارزیابی ریسک ذاتی

*منبع: یافته‌های پژوهشگر

۵- نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق حاضر نشان می‌دهد که رابطه معنی‌داری بین اجزای ریسک ذاتی در دو سطح صورت‌های مالی و سطح مانده حساب‌ها و معاملات عمده از نظر حسابرسان ایرانی وجود دارد. این مسأله نشان می‌دهد که حسابرسان ایرانی قادر به تفکیک کامل عوامل تأثیرگذار در سطح کلیت شرکت و صورت‌های مالی آن در سطح تک تک حساب‌ها به‌طور خاص نیستند. ضریب همبستگی ۰.۳۲ که بیانگر رابطه ضعیف (زیر ۰.۵) و مثبت بین عناصر دو گروه می‌باشد، نشان داد که هر چقدر عناصر مؤثر بر ریسک ذاتی در سطح صورت‌های مالی ریسک آفرین‌تر باشد، احتمال پر ریسک بودن

ترجیحات حساب‌برسان ایران از ارزیابی عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی. ۳۷

حساب‌ها نیز بیشتر می‌شود که این رابطه‌ای منطقی است. فرضیه دوم تحقیق نیز که بیانگر تفاوت معنی‌دار عوامل ریسک در این دو سطح بود تأیید شد، این مسأله نشان می‌دهد که گرچه از نظر حساب‌برسان بین این دو سطح رابطه وجود دارد، اما تفاوتی اساسی بین عناصر این دو گروه است. در فرضیه سوم نیز مشخص شد که حساب‌برسان روش سطح مانده هر حساب به‌طور جداگانه برای ارزیابی ریسک را ترجیح می‌دهند که به نظر می‌رسد روش دقیق‌تری برای ارزیابی ریسک ذاتی است، اما رویکرد کلان‌نگر را در سطح کل شرکت مخدوش می‌سازد. راهبرد اصلی مواجهه با این چالش‌ها، حسابرسی سیستم‌های راهبردی است که رویکردی کلان‌نگر به شرکت دارد.

حساب‌برسان یکی از اجزای مهم مکانیزم حاکمیت شرکتی هستند. حاکمیت شرکتی و مکانیزم‌های آن منجر به کاهش ریسک حسابرسی می‌گردد و حساب‌برسان قادر خواهند بود تا به ارزیابی کیفیت حاکمیت شرکتی اعمال شده در واحدهای تجاری بپردازند. یک نظام حاکمیت شرکتی مناسب رابطه پاسخگویی را فزونی می‌بخشد و استقلال حساب‌برسان مستقل در زمینه کشف تقلب و بالا بردن صحت و کیفیت افشای به موقع اطلاعات مالی را افزایش می‌دهد (حساس یگانه و معیری، ۱۳۸۷: ۶۶؛ حساس یگانه و معیری، ۱۳۸۵: ۷۷).

ارزیابی دقیق‌تر ریسک ذاتی در محیط حسابرسی مستقل منجر به افزایش کیفیت حسابرسی و رابطه پاسخگویی در حاکمیت شرکتی خواهد شد.

براساس یافته‌های این تحقیق می‌توان مواردی به شرح زیر برای تحقیقات آتی پیشنهاد نمود:

۱. بررسی روش ارزیابی سایر عناصر مدل ریسک حسابرسی خصوصاً ریسک کنترل
۲. بررسی عوامل تأثیرگذار بر ریسک ذاتی در محیط حرفه‌ای ایران و مقایسه آن با

۳۸..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

عوامل بین‌المللی

۳. مدل‌سازی ذهن انسان خبره برای ارزیابی ریسک تجاری سازمان که ریسک ذاتی

نیز یکی از عناصر آن است.

منابع

- اطیایی، سید محسن، (۱۳۷۶)، "وضعیت حسابرسی مبتنی بر ریسک در ایران"، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد حسابداری، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبایی.
- حساس یگانه، یحیی و مرتضی معیری، (۱۳۸۵)، "مفهوم اهمیت و ارتباط آن با ریسک حسابرسی"، ماهنامه حسابداری، شماره ۱۷۸، سال بیست و یکم، شماره ۵، ص ۷۴-۷۷ و ۸۰-۸۲.
- حساس یگانه، یحیی و مرتضی معیری، (۱۳۸۷)، "حاکمیت شرکتی حسابرسی و کمیته حسابرسی"، ماهنامه حسابداری، شماره ۲۰۰، سال بیست و سوم شماره پنجم، ص ۵۷-۶۶.
- خداداد، امیر مسعود، (۱۳۷۳)، "بررسی علل عدم اجرای برآورد ریسک در حسابرسی ایران"، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد حسابداری، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- خطیری، محمد، (۱۳۸۴)، "موانع اجرای حسابرسی مبتنی بر ریسک در شرکت‌هایی که حسابردان آن‌ها عضو جامعه حسابداران رسمی ایران می‌باشند"، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- کمیته تجدید نظر دستورالعمل حسابرسی، (۱۳۷۹)، "دستورالعمل حسابرسی سازمان حسابرسی"، (بخش‌های تجدید نظر شده با نگرش به مدیریت خطر حسابرسی).
- کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی، (۱۳۸۶)، "استانداردهای حسابرسی"، (تجدید نظر شده)، بخش‌های ۲۰، ۵-۳۱ و ۳۳، تهران، سازمان حسابرسی.
- فرستی، ولی . . . ، (۱۳۸۱)، "بررسی نارسایی‌های مدل حسابرسی مبتنی بر سیستم و جایگزینی آن با مدل حسابرسی مبتنی بر ریسک در ایران"، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه تربیت مدرس.

۴۰ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

وحیدی الیزی، ابراهیم، (۱۳۸۳)، "برداشت حسابرسان ایرانی از ریسک ذاتی"، رساله دکترا دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی.

نجات، منیر، (۱۳۷۸)، "مطالعه سطح ریسک قابل پذیرش حسابرسی در شرکت‌های نساجی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران"، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

American Institute of Certified Public Accountants(AICPA): SAS 47,(1983), "Audit Risk and Materiality in Conducting an Audit".

Austen, Lizabeth A. , Eilifsen, Aasmund and William F. Messier ,(2000), "The Relationship of Risk Assessment and Information Technology to Detected Misstatements", Available at: www. ssrn. com.

Beck, Paul J. and Martin G. H. Wu ,(2006), "The Impact of Judgment Enhancement Strategies on Audit Quality and Firm Risk When Clients Have Correlated Business Risks", Available at: www. ssrn. com.

Bedard, J. C. and Graham L. E. ,(2002),"The effects of decision aid orientation on risk factor identification and audit test planning, Auditing", 21(2),PP. 39-56.

Bedard, J. , Mock T. , and Wright A. ,(1999), "Evidential Planning in Auditing: A review of the Empirical Research. Journal of Accounting Literature. " Volume 18.

Bell, T. , Marrs, F. , Solomon, I. , & Thomas, H. ,(1997), "Auditing organizations through a strategic-systems lens: The KPMG business measurement process". KPMG LLP.

Bell, T. B. , Peecher, M. E. , & Solomon, I. ,(2005), "The 21st century public company audit: Conceptual elements of KPMG's global audit methodology. "KPMG, LLP.

Blay, Allen, Kizirian, Tim and Sneathen, Dwight,(2008),"Evidential Effort And Risk Assessment In Auditing", Journal of Business & Economics Research , Volume 6,PP. 39-59.

Bloomfield, R. ,(1995),"Strategic Dependence and Inherent Risk Assessments, Accounting Review,1(1),PP. 71-90.

Caster, P. , D. W. Massey, and A. M. Wright ,(2000),"Research on The Nature, Characteristics, and Causes of Accounting Errors: The Need for a Multi-Method Approach. " Journal of Accounting Literature. P. 18.

Chang, She-I , Fong Tsai and Ling Hwang ,Chih. ,(2007)," The Development of Audit Detection Risk Assessment System: Using the Fuzzy Theory and Audit Risk Model", Expert Systems with Applications. At press.

Colbert, J. L. and Alderman, C. W. ,(1995), A Risk-Driven Approach to The Internal Audit", Managerial Auditing Journl,10(2),PP. 38 – 44.

Haskins, Mark E. , Mark W. Dirsmith ,(1995),"Control and Inherent Risk Assessments in Client Engagements: An Examination of Their Interdependencies", *Journal of Accounting and Public Policy*, 14(1), Spring, PP. 63-83.

Helliar C. , Lyon B. , Monroe G. S. , Ng J. and Woodliff D. R. ,(1996),"UK Auditors' Perceptions of Inherent Risk", *British Accounting Review*, 28(1), PP. 45-72.

Houghton, C. W. and Fogarty, J. A. ,(1991), "Inherent Risk", *Auditing: A Journal of Practice and Theory*,(Spring),10(1),PP. 1–21.

International Federation of Accountants. (IFAC),(2006),"International Standards on Auditing", ISA No. 315, 200, "Understanding the Entity and Its Environment and Assessing the Risks of Material Misstatement, at: www.ifac.org.

Johnson, R. ,(1987), "Evaluating Audit Risk Components", *Accountancy*,(February), 99(1122),PP. 124–125.

Khorwatt, Esamaddin,(2008), "Audit Risk Assessment –The Professional Balancing Act", *Monthly Electronic Bulletin of ASCA*, Available at: www.ascasociety.org.

Khurana I. K. and Raman K. K. ,(2004),"Litigation Risk and the Financial Reporting Credibility of Big 4 versus Non-Big 4 Audits: Evidence from Anglo-American countries", *The Accounting Review* , 79(2),PP. 473-495.

Kreutzfeldt, R. W. , and W. A. Wallace,(1986), "Error Characteristics in Audit Populations: Their Profile and Relationship to Environmental Factors" *Auditing: A Journal of Practice & Theory*(Fall),PP. 20-43.

Krishnan Jagan and Krishnan Jayanthi,(1997),"Litigation Risk and Auditor Resignations",*The Accounting Review* , 72(4),PP. 539-560.

Law, Philip,(2008), "Auditors' Perceptions of Reasonable Assurance in Audit Work and The Effectiveness of The Audit Risk Model", *Asian Review of Accounting* ,16(2),PP. 160-178.

Messier, W. F. and Austen, L. A. ,(2000), "Inherent Risk and Control Risk Assessments: Evidence on The Effect of Pervasive and Specific Risk Factors", *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, Fall,19(2),PP. 119–131.

Peecher, Mark E. Schwartz, Rachel and Ira Solomon,(2007), *It's All about Audit Quality: Perspectives on Strategic-Systems Auditing*, Accounting, Organizations and Society,PP. 463–485.

Peters, J. M. , Lewis, B. L. and Dhar, V. ,(1989), "Assessing Inherent Risk During Audit Planning: The Development of a Knowledge Based Model", *Accounting, Organizations and Society*,14(4),PP. 359–378.

Wielligh, SPJ VON ,(2004), "High Inherent Risk Elements in Financial Statements of Listed South African Long-term Insurers", *Meditari Accountancy Research* ,Vol. 12, No. 1, PP. 195–217.

۴۲ ..... پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، سال چهارم، شماره شانزدهم، زمستان ۱۳۹۱

Wüstemann, Jens, (2005), "Evaluation and Response to Risk in International Accounting and Audit Systems: Framework and German Experiences", [Forthcoming in: Journal of Corporation Law], Available at: <http://ssrn.com/abstract=550722>.

پیوست الف - عوامل تأثیرگذار بر ریسک‌های ذاتی و کنترل

عوامل مؤثر بر ریسک ذاتی
طبقه: سطح صورت‌های مالی
۱- تردید در تداوم فعالیت واحدهای تحت حسابرسی (مانند بیشتر بودن بدهی‌ها از دارایی‌ها یا عدم توانایی در بازپرداخت بدهی‌ها و کسری بسیار زیاد و زیان انباشته بالا. . .)
۲- نوع فعالیت تجاری واحد مورد رسیدگی مانند احتمال نابابی تکنولوژیکی محصولات و خدمات- پیچیدگی ساختار سرمایه، تعداد و پراکندگی جغرافیایی مراکز تولید و توزیع محصولات و ارائه خدمات
۳- تغییرات مداوم در سطوح مدیریتی و کارکنان ارشد (آیا میزان تغییر مدیران بالاتر از میزان تغییر مدیران در شرکت‌های مشابه می‌باشد و دلایل تغییر آن‌ها)
۴- تغییر کارکنان مهم حسابداری (آیا میزان تغییر کارکنان بالاتر از همکاران آن‌ها در یک دوره معین زمانی در شرکت‌های مشابه می‌باشد و دلایل تغییر آن‌ها)
۵- تغییر مداوم حسابرس و یا استفاده از حسابرسان کمتر خوشنام برای سال‌های متمادی
۶- اندازه واحد تحت حسابرسی (نسبت تعداد کارکنان واحد تحت حسابرسی، حجم فروش، میزان دارایی‌های واحد تحت حسابرسی نسبت به کل صنعت)
۷- تجربه و دانش (صلاحیت) مدیریت ارشد و میانی با در نظر گرفتن مهارت‌های عمومی مدیریت و حسابداری
۸- استعداد دارایی‌ها برای سوء استفاده (برای مثال دارایی‌های با ارزش بالا و با قابلیت نقل و انتقال سریع مانند وجوه نقد)
۹- پیچیدگی واحد تحت حسابرسی (مثلاً شرکت یک واحد بین‌المللی است یا مؤسسات وابسته و فرعی زیادی دارد و نظایر آن)
۱۰- محیط اقتصادی برون سازمانی واحد اقتصادی شامل سیاست‌ها، قوانین و رقابت
۱۱- روش اداره واحد مورد رسیدگی (تفوق مطلق مدیریت یا تفویض مناسب اختیارات)
۱۲- فشارهای غیرعادی بر مدیریت برای تعدیل و اصلاح صورت‌های مالی مانند تأکید زیاد صاحبان سرمایه